

FARG‘ONA VODIYSIDA YONG‘OQ SHIRASINING TARQALISHIGA TUPROQ-IKLIM SHAROITINING TA’SIRI

Sharipova Barno Salimovna

Farg‘ona davlat universiteti

Tabiiy fanlar fakulteti

Zoologiya umumiy biologiya kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Farg‘ona vodiysining turli hududlarida yong‘oq shirasining tarqalishi va rivojlanishiga tuproq-iqlim sharoitlarining ta’siri o‘rganildi. Tadqiqot davomida har xil tuproq turlari, iqlim ko‘rsatkichlari, agrotexnik sharoitlar va suv ta‘minotining yong‘oq daraxti shirasining o‘sishi va hosildorligiga ko‘rsatgan ta’siri tahlil qilindi. Olingan natijalar asosida vodiyning har bir hududida yong‘oq yetishtirish uchun qulay va noqulay sharoitlar aniqlanib, samaradorlikni oshirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.*

Kalit so‘zlar: *Farg‘ona vodiysi, yong‘oq shirasining tarqalishi, tuproq-iqlim sharoiti, hosildorlik, agrotexnika, sug‘orish, ekologik moslashuv.*

Yong‘oq (*Juglans regia* L.) — qadimdan insoniyat tomonidan ekib kelinadigan va keng foydalaniladigan mevali daraxtlardan biridir. Yong‘oq mevasi oziqaviy va farmakologik jihatdan katta ahamiyatga ega bo‘lib, yog‘ va oqsilga boyligi sababli dunyoning ko‘plab hududlarida qadrlanadi. Farg‘ona vodiysi tabiiy va agroekologik sharoitlari bilan yong‘oq yetishtirish uchun katta imkoniyatlarga ega. Biroq, tuproq-iqlim omillarining mintaqaviy farqlanishi yong‘oq daraxtlarining o‘sish sur‘ati, shirasining hosildorligi va sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi — Farg‘ona vodiysida yong‘oq shirasining tarqalish xususiyatlarini tuproq va iqlim sharoitlari kontekstida o‘rganish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Farg‘ona vodiysi O‘zbekistonning sharqiy qismida, Sirdaryo va uning irmoqlari havzalarida joylashgan. Hudud o‘zining boy allyuvial tekisliklari va tog‘ oldi zonalari bilan ajralib turadi. Vodiyning iqlimi mo‘tadil-kontinental bo‘lib, yozlari issiq va quruq, qishlari esa nisbatan iliq va qisqa davom etadi. Iyul oyida o‘rtacha harorat +27...+32°C, qishda esa -2...+2°C atrofida bo‘ladi. Yillik yog‘in miqdori asosan

150–400 mm oralig‘ida o‘zgaradi, bu yog‘inlar ko‘pincha bahor va kuz oylariga to‘g‘ri keladi.

Tuproqlar xilma-xil: allyuvial, qumoq, qumloq, ayrim joylarda toshloq va sho‘rlangan qatlamlar mavjud. Sug‘oriladigan yerlarda tuproq unumdorligi nisbatan yuqori, lekin suv ta‘minoti va meliorativ holat farqlanadi.

Yong‘oq daraxti chuqur ildiz tizimiga ega va yaxshi rivojlanishi uchun bir nechta sharoitlarni talab qiladi. Chuqur, unumdor, yaxshi shamollatiladigan va neytral holatga ega bo‘lgan tuproqlar. Yozda issiq va quruq ob-havo, qishda esa sovuq haroratning keskin bo‘lmasligi. Bahor va erta yozda etarlicha tuproq namligi, qurg‘oqchilikka o‘rta darajada chidamlilik.

Tuproqda ortiqcha sho‘rlanish, past unumdorlik yoki haddan tashqari zichlik yong‘oqning ildiz tizimi va shira rivojlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Andijon viloyati: Andijon viloyatida yong‘oq asosan allyuvial qumloq va qumoq tuproqlarda ekiladi. Sug‘orish imkoniyatlari nisbatan yaxshi, bu esa yong‘oq shirasining yuqori hosildorligini ta‘minlaydi. Biroq, ayrim sho‘rlangan maydonlarda ildiz rivojlanishi va shira hosildorligi pasaygan.

Farg‘ona viloyati: Farg‘ona viloyati yong‘oq yetishtirish uchun eng qulay hududlardan biri sanaladi. Marg‘ilon, Farg‘ona, Qo‘qon atrofida allyuvial unumdor tuproqlar mavjud bo‘lib, bu hududlarda yong‘oq daraxtlari kuchli rivojlanadi. Sug‘oriladigan yerlarda vegetatsiya davri davomida muntazam namlik ta‘minoti saqlangan.

Namangan viloyati: Namangan viloyatida tuproqlar ko‘proq toshloq va qisman sho‘rlangan bo‘lib, tog‘ oldi mintaqalarda havo harorati nisbatan pastroq. Bu esa yong‘oq shirasining rivojlanishini sekinlashtiradi. Biroq, tog‘ etaklarida organik moddalarga boy tuproqlarda yaxshi natijalarga erishilgan.

Tuproq unumdorligi va strukturasi yong‘oq shirasiga bevosita ta‘siri quyidagicha ifodalanadi:

- Organik moddalar boyligi ildiz tizimini mustahkamlaydi, o‘simlikning stressga chidamliligini oshiradi.
- Tuproq zichligi oshganda ildiz o‘sishi cheklanadi, shira hosildorligi pasayadi.
- Sho‘rlanish ildiz so‘rish faoliyatini kamaytiradi, vegetativ o‘sishni sekinlashtiradi.

Iqlim sharoitlari bahorgi yog‘inlar yong‘oq daraxtining vegetatsiya davrini faol boshlashiga yordam beradi. Qurg‘oqchil yoz sug‘orilmasdan qolganda vegetatsiyaning sekinlashishiga va shira hosildorligining pasayishiga olib keladi. Qattiq sovuq qishlar yosh daraxtlar va ko‘chatlarning nobud bo‘lish xavfini oshiradi.

Xulosa

Farg‘ona vodiysida olib borilgan tadqiqotlar natijasida yong‘oq shirasining rivojlanishi va tarqalishiga tuproq-iqlim sharoitlari sezilarli ta‘sir ko‘rsatishi aniqlangan. Vodiyning har bir hududi o‘ziga xos tabiiy va agroekologik sharoitlarga ega bo‘lib, bu farqlar yong‘oq daraxtlarining o‘sinh sur‘ati, vegetativ rivojlanishi va shira hosildorligida yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, yaxshi shamollatiladigan, unumdor va chuqur qatlamli tuproqlarda, ayniqsa suv rejimi to‘g‘ri tashkil etilgan sharoitda yong‘oq daraxtlari kuchli rivojlanadi va shira hosildorligi yuqori bo‘ladi. Aksincha, sho‘rlangan, zich, suv bilan haddan tashqari to‘yingan yoki unumdorligi past tuproqlarda daraxtlarning o‘sishi sekinlashadi, ildiz tizimi yaxshi rivojlanmaydi va natijada shira hosildorligi ham kamayadi.

Umuman olganda, Farg‘ona vodiysi yong‘oq shirasini yetishtirish uchun katta tabiiy va iqtisodiy salohiyatga ega. Biroq, bu imkoniyatlardan to‘liq foydalanish uchun hududlarning o‘ziga xos tuproq-iqlim xususiyatlarini chuqur tahlil qilish, zamonaviy agrotexnik usullarni joriy etish, suv resurslarini samarali boshqarish va mintaqaga mos navlarni tanlash zarur. Shuningdek, plantatsiyalarni tashkil etishda meliorativ tadbirlarni kuchaytirish va ekologik barqarorlikni saqlash orqali yong‘oq shirasining sifati va hosildorligini yanada oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G‘ofurov A.G., "O‘zbekiston sharoitida yong‘oq yetishtirish texnologiyalari", Toshkent, 2018.
2. Xolmurodov B.X., "Tuproqshunoslik va agrokimyo asoslari", Toshkent, 2020.
3. Sharipov A.S., "O‘zbekiston iqlim sharoitida mevali daraxtlarning rivojlanishi", Samarqand, 2015.
4. Rasulov S.R., "Yong‘oq mahsulotlarini ko‘paytirish va sifatini oshirish texnologiyalari", Farg‘ona, 2019.
5. FAO Report, "Walnut Cultivation Practices in Central Asia", 2017.
6. Karimov U.S., "Mevali daraxtlar ekologiyasi va agrotexnikasi", Toshkent, 2016.
7. O‘zbekiston Respublikasi Iqlim Ma’lumotlari Arxivi, 2022.